

edice aliter

Edward Osborne **Wilson**

Smysl lidské existence

Evoluce a náš vnitřní konflikt

DOKOŘÁN

edice aliter

DOKOŘÁN

edice aliter – svazek 64

Edward Osborne **Wilson**

Smysl lidské existence

Evoluce a náš vnitřní konflikt

Přeložil Aleš Drobek

Nakladatelství Dokořán a Argo
Praha 2016

Edward Osborne Wilson
Smysl lidské existence
Evoluce a náš vnitřní konflikt

Copyright © 2014 by Edward O. Wilson

Translation © Aleš Drobek, 2016

Afterword © Jan Havlíček, 2016

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické).

Z anglického originálu *The Meaning of Human Existence* přeložil Aleš Drobek.

Odborná spolupráce a doslov doc. Jan Havlíček, Ph.D.

Odpovědný redaktor Zdeněk Kárník.

Redakce Marie Černá.

Obálka, grafická úprava a sazba Martin Radimecký.

Konverze do elektronické verze Michal Puhač.

V roce 2017 vydalo nakladatelství Dokořán, s. r. o.,

Holečkova 9, 150 00 Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz,

jako svou 890. publikaci (260. elektronická).

ISBN 978-80-7363-829-0

Obsah

I. PROČ EXISTUJEME	7
1. Smysl smyslu	9
2. Pod pokličku tajemství lidského druhu	13
3. Evoluce a náš vnitřní konflikt	22
II. JEDNOTA LIDSKÉHO POZNÁNÍ	29
4. Návrat osvícenství	31
5. Nedocenitelný význam humanitních oborů	44
6. Hybná síla sociální evoluce	51
III. JINÉ SVĚTY	63
7. Lidstvo ztracené ve světě feromonů	65
8. Superorganismy	76
9. Proč mikrobi vládou galaxií	84
10. Portrét E. T.	91
11. Kolaps biodiverzity	102
IV. IDOLY MYSLI	111
12. Instinkt	113
13. Náboženství	123
14. Svobodná vůle	132
V. BUDOUCNOST LIDSTVA	143
15. Jsme ve vesmíru sami a svobodní	145
Dodatek	159
Poděkování	171
Doslov k českému vydání	173
Rejstřík	181

Proč existujeme

DĚJINY BEZ PREHISTORIE NEDÁVají VALNÉHO SMYSLU, A PREHISTORIE ZASE NEDÁVÁ SMYSL BEZ BIOLOGIE. NAŠE POVĚDOMÍ O PREHISTORII A BIOLOGII PRUDCE NARŮSTÁ, A VE STŘEDU POZORNOSTI SE TAK STÁLE ČASTĚJI OCITÁ OTÁZKA, ODKUD SE NÁŠ ŽIVOČIŠNÝ DRUH NA TĚTO PLANETĚ VZAL A PROČ VŮBEC EXISTUJE.

Smysl smyslu

Má lidstvo ve vesmíru nějaké výjimečné místo? Jaký je smysl našeho osobního života? Jsem přesvědčen, že o vesmíru i o sobě samých toho víme již tolik, že tyto otázky můžeme položit v zodpověditelné a testovatelné podobě. Dnes již dokážeme prohlédnout kouřovou clonu a naplnit tak Pavlovo proroctví: „Nyní poznávám částečně, ale potom poznám plně, jako Bůh zná mne.“ Svě místo a smysl své existence jsme však dosud, oproti Pavlovu očekávání, nenahlédli, a to ani částečně. Popovídejme si tedy o něm a zkusme k němu dojít cestou rozumu.

Rád bych byl na této pouti vašim průvodcem. Nejprve se vydáme k původu našeho druhu a jeho místa na světě; touto problematikou se podrobněji zabývám v knize *The Social Conquest of Earth* (Vzestup společenských druhů). A poté se prostřednictvím vybraných témat z přírodních i humanitních věd pokusíme zodpovědět obtížnou otázku „Kudy kráčíme?“ a pak tu vůbec nejobtížnější: „Proč?“

Věřím, že přišel čas navrhnout možnost sjednocení obou těchto směrů. Měly by humanitní vědy zájem kolonizovat ty přírodní? Třeba s malou pomocí? Co kdybychom nahradili vědeckou fantastiku, tedy paralelní svět jako produkt jediné mysli, novými a nesrovnatelně

rozmanitějšími světy založenými na skutečných znalostech mnoha myslí? Vydali by se básníci a vizuální umělci hledat neprozkoumané dimenze, hloubky a významy do reálného světa, za hranice běžných snů? Chtěli by se dopátrat pravdy o tom, co Nietzsche nazval v knize *Lidské, příliš lidské* „duhové halo na okrajích vědění a představitosti“? Právě tam se totiž smysl existence nachází.

V běžném kontextu značí slovo „smysl“ záměr, záměr značí plán a plán značí plánovače. Ve skutečnosti však žádný předem zpracovaný plán neexistuje, pouze vzájemně se překrývající sítě příčin a následků. Historie se řídí výhradně obecnými zákony vesmíru. Každá událost je nahodilá, zároveň však ovlivňuje pravděpodobnost všech následných. Bavíme-li se například o organické evoluci, pak jedna adaptace, jako výsledek přirozeného výběru, zvyšuje pravděpodobnost vzniku některých dalších adaptací. Právě takto na pojetí „smyslu“, tedy vysvětlení existence lidstva a ostatních forem života, nahlíží věda.

Jiné, širší pojetí smyslu, ať už vesmíru či lidské existence, se skrývá v každodenní realitě, která vzchází z nezměrného podhoubí možných světů. S vývojem stále složitějších biologických druhů a procesů se organismy blížily stále více porozumění konceptům jako záměr či smysl. Nejprve přišly na svět smyslové a nervové soustavy raných mnohobuněčných druhů, poté mozek schopný organizace a nakonec jednání, které se řídí záměrem. Pavouk tkající svou síť plánuje lapit mouchu, ať už si je výsledku vědom, nebo ne. Takový je smysl existence pavučiny. Lidský mozek se vyvinul na základě stejných pravidel jako pavučina. Každé naše rozhodnutí má nějaký význam,

v primárním, kauzálním smyslu toho slova. Ovšem samotná schopnost se rozhodovat, otázka, jak a proč se u lidí vůbec vyvinula a jaké měla následky, to vše spadá do širšího, vědeckého hledání smyslu lidské existence.

Nejzásadnějším z těchto následků je schopnost představit si možné budoucnosti a poté si z nich plánovitě vybírat. Jak moudře tuto výsostně lidskou schopnost užíváme, závisí na tom, do jaké míry rozumíme sami sobě. Ta vůbec nejzajímavější relevantní otázka zní, proč jsme takoví, jací jsme, jak jsme se takovými stali a co lze vyčíst z mnoha našich navzájem neslučitelných vizí budoucnosti.

Pokroky ve vědě a technologii nás časem postaví před nejzávažnější mravní dilema od chvíle, kdy Bůh zadržel Abrahámovi ruku – nakolik můžeme zasáhnout do lidského genotypu? Hodně, málo, nebo vůbec? Rozhodnout se budeme muset relativně brzy, jelikož lidstvo tento vůbec nejdůležitější, leč nejméně prozkoumaný práh vědecko-technické éry již začíná překračovat. Chystáme se opustit přirozený výběr, proces, ze kterého jsme vzešli, a další směr svého vývoje si určovat sami – měnit své biologické znaky a svou přirozenost podle libosti. Pře-
vaha jedněch genů (či přesněji alel neboli variant v kódu téhož genu) nad jinými už nebude výsledkem vnějších sil, z nichž většinu nedokážeme ovlivnit a některým ani nerozumíme. Geny a související znaky si nastavíme, jak komu bude vyhovovat. Co třeba delší život, lepší paměť, ostřejší zrak, méně agresivní chování, sportovnější založení, příjemný tělesný pach? Seznam podobných přání je nekonečný.

V biologii jsou odpovědi na otázky „Jak?“ a „Proč?“ vcelku rutinní záležitostí a mají podobu *bezprostřední* a *primární* kauzality organických procesů. Například máme dvě ruce a deset prstů, které používáme mnoha různými způsoby. Primárně se ptáme, *proč* vlastně máme dvě ruce a deset prstů a proč je používáme tak, a ne jinak. Bezprostřední vysvětlení říká, že anatomie a emoce jsou součástí genetické výbavy a my se díky nim můžeme věnovat určitým činnostem. Primární vysvětlení odpovídá na otázku, proč je naše genetická výbava právě taková, a ne jiná. Chceme-li objasnit podstatu lidství, a tedy i smysl lidské existence, musíme zodpovědět obojí.

V následujícím textu se věnuji druhému, širšímu smyslu existence našeho druhu. Tvrdím, že lidstvo se vyvinulo „samo o sobě“, prostřednictvím kumulativního sledu evolučních událostí. Osud nás nepředurčuje k žádnému určitému cíli a nezodpovídáme se žádné autoritě, nýbrž výhradně sami sobě. Spasit nás může nikoli zbožnost, nýbrž pouze moudrost vyplývající z důkladného pochopení vlastní přirozenosti. Nikdo z nás se nedočká vykoupení nebo druhé šance dané shůry. K dispozici máme pouze jednu planetu a k rozlousknutí pouze jeden smysl existence. Než však uděláme první krok na této pouti, než se vydáme na průzkum podstaty lidství, musíme si vzít k ruce mnohem širší definici historie, než jaká se běžně užívá.

2.

Pod pokličku tajemství lidského druhu

Chceme-li porozumět lidské přirozenosti, musíme sečíst biologickou evoluci našeho druhu s okolnostmi, které utvářely naši prehistorii. Tento úkol je příliš důležitý a náročný, než abychom jej nechávali pouze na humanitní sféře. Ta prostřednictvím svých mnoha disciplín, od filozofie přes právo a historii až po umění, popsala specifika lidské přirozenosti zcela vyčerpávajícím způsobem a v nekonečných permutacích, mnohdy geniálně a v úžasných detailech. Nikdy však nevysvětlila, proč jsme ze všech nesčetných možných přirozeností nadáni zrovna tou stávající, a ne jinou. Z tohoto pohledu humanitní sféra nedosáhla, a nikdy také nedosáhne, plného porozumění smyslu existence našeho druhu.

Kým tedy vlastně jsme? Klíčem k této odvěké záhadě jsou okolnosti a procesy, z nichž jsme vzešli. Lidská přirozenost je výsledkem historie, a to nikoli jen oněch šesti milénií trvání civilizace, leč mnohem hlubší, obnášející stovky tisíc let. Chceme-li se dobrat plnohodnotného řešení našeho tajemství, musíme ji prozkoumat jako jednolitý, souvislý produkt biologické i kulturní evoluce. Historie lidstva, podíváme-li se na ni v celém jejím rozsahu, je rovněž klíčem k pochopení toho, jak

a proč náš druh vlastně přišel na svět a přetrval až do současnosti.

Většina lidí si vykládá dějiny jako sled událostí řízený jakýmsi nadpřirozeným plánem, jehož autorovi jsme zavázáni poslušností. Tato konejšivá interpretace však ztrácí na obhajitelnosti s tím, jak roste suma našich poznatků o skutečném světě. Zejména suma vědeckého poznání, měřená počtem vědců a odborných periodik, se posledních sto let zdvojnásobuje zhruba každých deset až dvacet let. Podle tradičních interpretací je smyslem našeho bytí směsice náboženských příběhů a humanitních předmětů. Přišel čas zamyslet se nad tím, jak by si mohly věda a humanitní obory navzájem pomoci při společném hledání pevněji zakotvených odpovědí na odvěkou záhadu naší existence.

Pro začátek bychom mohli připomenout zjištění vědců, že pokročilé společenské chování lidí má podobný biologický původ jako společenské chování, které pozorujeme jinde v živočišné říši. Pomocí srovnávacích studií tisíců živočišných druhů, od hmyzu po savce, jsme došli k závěru, že většina komplexních společenství přišla na svět prostřednictvím takzvané eusociality, tedy jakéhosi „pravého“ společenského uspořádání. Příslušníci eusociální skupiny společně vychovávají své mladé napříč mnoha generacemi. Praktikují rovněž dělbu práce, někdy i do té míry, že se někteří jedinci vzdají vlastních potomků v zájmu „reproduktivního úspěchu“ ostatních příslušníků.

Eusocialita je neobvyklá hned v několika směrech. Zaprvé je mimořádně vzácná. Ze stovek tisíců živočišných

linií, které se vyvinuly na souši za posledních 400 milionů let, jsme tento prvek dosud našli jen v osmnácti případech, mimo jiné u hmyzu, mořských korýšů či podzemních hlodavců. S námi lidmi je jich devatenáct. S největší pravděpodobností jde o podhodnocený výsledek, zřejmě výrazně podhodnocený, a to vlivem výběrové chyby. Jisté je však jedno – počet výskytů eusociálních druhů je relativně velmi nízký.

Známé eusociální druhy se navíc objevily na scéně až relativně pozdě, co se historie života na Zemi týče. Ani jeden nevyšel například z prvohorní diverzifikace hmyzu před 350 až 250 miliony lety, kdy se úroveň rozmanitosti hmyzích druhů podobala té současné. A dosud nemáme ani důkazy o existenci eusociálních druhů v druhohorách, přinejmenším do příchodu prvních termitů a mravenců zhruba před 200 až 150 miliony lety. Rod *Homo* se objevil teprve nedávno, jako výsledek desítek milionů let evoluce primátů Starého světa.

Jakmile se však eusociální chování uchytilo, zaznamenalo významný ekologický úspěch. Například z oněch 18 nezávislých eusociálních linií živočišné říše dvě hmyzí – mravenci a termiti – zcela dominují suchozemským bezobratlým. Přestože představují méně než dvacet tisíc z přibližně milionu známých hmyzích druhů, společně tvoří více než polovinu veškeré hmyzí hmoty na Zemi.

Vzhledem k historii eusociality se nabízí otázka: proč je eusocialita, navzdory ohromné výhodě, kterou živočišným druhům propůjčuje, tak vzácná a proč trvalo tak dlouho, než se objevila na scéně? Důvodem je podle všeho výjimečný sled evolučních změn, které se musejí